

Platform Bodembeheer 20 juni 2023

Water en Bodem Sturend: plek van de bodem in het maatschappelijk debat
Johan Remkes Zaal, Provinciehuis Noord Holland

Start bijeenkomst

Dagvoorzitter Henk van den Berg (VNG) opent de bijeenkomst en geeft vervolgens het woord aan gedeputeerde Jeroen Olthof van de Provincie Noord-Holland voor een welkomstwoord. Nadat Henk heeft gecheckt of het waar is dat Lodewijk Napoleon, de broer van Napoleon Bonaparte, in dit provinciehuis heeft gewoond (Ja, zegt de gedeputeerde, zijn bed staat er nog), start de Gedeputeerde een mooi pleidooi voor meer bodemaandacht.

Gedeputeerde Olthof: *"We zijn bezig met de coalitie-onderhandelingen, maar ik vond het belangrijk om hier toch even bij te zijn. Er komt veel op ons af: waterkwaliteit, bodemkwaliteit. Water staat hoog op de agenda, maar bodem is nog een beetje ondergewaardeerd. Ik maak me daar nog wel een beetje zorgen over. Bodem is echt ingewikkeld, want het raakt veel domeinen. Hoe zien we bijvoorbeeld de samenhang tussen bodem en de KWR? Het belangrijkste is ook het maatschappelijk belang. Je hebt bij bodem met zoveel verschillende stakeholders, eigenaren en belanghebbenden te maken. Je moet dat gebiedsgericht met elkaar aanpakken. Bodem en water moeten daar het fundament voor vormen. Ik hoop dat we daar met deze bijeenkomst een goede eerste stap voor maken. Daar heb ik alle vertrouwen in. De belangen en grenzen zijn enorm, maar laten we aan de slag gaan met elkaar".*

Gedeputeerde Olthof kondigt aan de bijeenkomst helaas te moeten verlaten, want op dat moment liepen in hetzelfde gebouw de onderhandelingen rondom de coalitievorming.

Dagvoorzitter Henk kondigt de volgende spreker aan: Esmé Berkhout (VNG). Zij vertelt hoe de VNG tegen WBS aankijkt en waarom de VNG het zo'n belangrijk onderwerp vindt aan de hand van een paar dia's van haar PowerPoint-presentatie. Esmé legt eerst met behulp van een aantal recente plaatjes uit dat klimaatverandering en de achteruitgang van de water- en bodemkwaliteit alles op scherp zet.

Esmé: *"Dat maakt dat we nú keuzes moeten maken, zodat we veilig in Nederland kunnen blijven wonen en werken. Water en Bodem Sturend (WBS) wordt anders niet sturend, maar dwingend. We hebben lang gedacht dat we de natuur naar onze wensen konden inrichten. Echter, we zien nu dat we tegen grenzen aanlopen door het intensieve gebruik. Dat lezen we ook in de Kamerbrief. We hebben het over verdelingsvraagstukken. De Kamerbrief bevat 33 structurerende keuzes. Er staan ook talloze maatregelen in. Wat ik persoonlijk mooi vind is het principe van 'niet afwentelen naar elders, naar de toekomst; of van privaat naar publiek'. Dat zal vanmiddag ook in de discussies terugkomen. We zien een stapeling van opgaves, en we gaan er niet komen als er geen capaciteit en draagvlak is. We moeten de randvoorwaarden op orde brengen. WBS moet aan de start van het gesprek meegenomen worden. Als het complex wordt en er te veel gekeken wordt naar het financiële plaatje, dan merk je helaas nog te vaak dat de prioriteit voor WBS afneemt".*

Vervolgens gaat Esmé in op wat voorliggende vraagstukken en de maatschappelijke dialoog: Esmé: *"Hoe verdelen we water en ruimte wanneer dat schaars wordt? Wat we moeten voorkomen is dat we hier op de vuist gaan met elkaar. We moeten werken aan het debat en dialoog met elkaar over hoe we om moeten gaan met schaarste. Andere vraagstukken: Hoe ga je om met afneembare verzekeraarbaarheid van bijvoorbeeld woningen in overstromingsgevoelige gebieden? Als je moet concluderen dat je verzilting niet meer tegen kunt gaan, hoe bied je dan perspectief voor een ander toekomstbeeld? Dat zijn voorbeelden van vragen waar wij ons mee bezighouden".*

Henk vult aan:

"We zitten hier met bodemprofessionals bij elkaar. We hebben deze mensen heel hard nodig om de burger en ondernemer uit te leggen waar het hier over gaat".

Er komt na de presentatie van Esmé een vraag uit het publiek over de 'interbestuurlijk borging' van WBS. Esmé legt uit dat hier 2 dingen belangrijk voor zijn:

- Borging van de structurerende keuzes uit de Kamerbrief van WBS
- Werken aan draagvlak en zichtbaarheid bij het Rijk

Esmé: *"We zagen dat het Ministerie van I&W in eerste instantie klaar dacht te zijn nadat ze de 33 keuzes hadden opgeschreven in de Kamerbrief. We hebben echter een uitvoeringsstrategie nodig om het allemaal te borgen en houvast te bieden aan de uitvoerende instanties. Het gaat niet vanzelf. Verzilting accepteren is bijvoorbeeld nogal wat. De Rijksoverheid moet naast gemeentes, provincies en waterschappen gaan staan bij ingewikkelde keuzes".*

Dagvoorzitter Henk neemt na de bijdrage van Esmé de deelnemers mee naar het 2e gedeelte van het programma: de discussierondes. Er wordt aan de aanwezigen gevraagd om zich over de 3 tafels te verdelen. De discussie heeft drie rondes. De eerste ronde bespreekt de situatie zoals het nu is, de tweede rond bespreekt de gewenste situatie, en in de laatste ronde wordt gekeken hoe we de situaties dichterbij elkaar kunnen brengen. In het gesprek staat de rol van de burger centraal.

De discussierondes

Discussietafel Opslag in de ondergrond, sessieleider: Marco Vergeer

Waar denken we aan als bij 'opslag in de ondergrond'? Antwoorden verschillen van geothermie, radioactieve opslag, archeologie, zout tot (drink)water. Maar ook kabels en leidingen in de ondiepe bodem. Eigenlijk valt al het gebruik van de ondergrond dat ruimte inneemt onder 'opslag'. Dit kan permanent of tijdelijk. Tijdelijke opslag kan ook worden gezien als 'buffer'. Een buffer voor warmte, energie en water. Tip van één van de deelnemers: steek je geld niet in bitcoins, maar in de buffercapaciteit van de bodem. Daar gaat het gebeuren.

Problemen ontstaan bij een tekort aan ruimte; als er op een locatie meerdere claims ontstaan. De vraag ontstaat: is Nederland te klein? Of hebben we een grotere oppervlakte nodig dan de omvang van ons land? Hoe gaan we om met het ruimtelijke verdelingsvraagstuk? Water en bodem is van iedereen, maar de bovengrond heeft een hoop grondeigenaren. We moeten het gesprek aan gaan, maar er moeten andere prikkels komen. Bovengronds is ruimteverdeling beter geregeld dan ondergronds. Onder het maaiveld zijn ruimteproblemen minder goed zichtbaar. Er is regie nodig op alle schaalniveaus om te voorkomen dat we afwentelen op ruimte. Op de een of andere manier moeten we hiermee om leren gaan.

De inwoner ervaart de problemen van opslag in de ondergrond als er impact ontstaat boven de grond, op de leefomgeving. Dit kan zijn door een verminderde buffercapaciteit van het bodem-watersysteem bij klimaatverandering, wateroverlast, droogte, hitte, etc. Of denk aan het sprekende voorbeeld van het Groningengasveld. Het is niet zo simpel om te zeggen: daar kunnen we niet meer wonen en daar gaan we geen akkerbouw meer doen. Er is dan grote kans op weerstand vanuit de burgers. Je moet daar dus een bepaalde nuance in aanbrengen van hoe je iets brengt en de mensen die getroffen worden moet je wel toekomstperspectief bieden. Je kan dat doen door scenario's te ontwikkelen en de gevolgen te visualiseren. Door bewustwordingscampagnes, dialoog en uitleg vanuit de wetenschap, kunnen mensen het licht gaan zien. En het kost de tijd. Onder de deelnemers bevindt zich

een akkerbouwer die zich langzamerhand is gaan beseffen dat hij de strijd tegen de verzilting uiteindelijk niet kan winnen. Je zult daarop moeten anticiperen en je bedrijfsvoering aanpassen.

De burger moeten goed worden beschermd door wetgeving. Ook moet de burger worden betrokken bij de vraagstukken rondom opslag. De diepe ondergrond kan gebruikt worden, maar is het wenselijk? En is het wel mogelijk? Het is belangrijk dat het verhaal zo wordt verteld zodat de burger wordt meegenomen in de afweging. Het is de taak van de overheid om niet alleen te vertellen over dat ene project of de opgave die op dat moment het belangrijkste is, je zult het complex van ruimtelijke claims helder moeten neerzetten. Want daar zijn keuzes in nodig. Iedereen heeft een rol: landgebruikers, omwonenden, influencers, politici, media. Er is draagvlak nodig bij het maken van keuzes in de ondergrond die impact hebben op de bovengrond.

Het lijkt alsof we plotseling voor enorme problemen zijn komen staan, maar in werkelijkheid is de problematiek ontstaan door jarenlange ruimteclaims. Veel van deze claims kunnen we niet meer terugdraaien. Er is een soort onmacht bij het nemen van regie op de ondergrond. Je bent afhankelijk van allerlei factoren, ook gemeenschappelijke factoren. Het maakt het nodig om een gezamenlijke visie met het gebied te creëren om het leefbaar, volhoudbaar en betaalbaar te laten blijven. De deelnemers eindigen met een tip: zorg voor zichtbare vooruitgang. Dat kan alleen door het gebied in te gaan, de opgaven met elkaar te bespreken en vooral veel te luisteren.

Discussietafel Waterverdeling, sessieleider: Sophie Moinier

Voor wat betreft de problemen die een burger kan merken op het gebied van waterverdelingsvraagstukken, werd een groot aantal problemen genoemd. Als burger ervaar je meestal enkel de gevolgen en dat is met name te merken als er een crisis is. Pas dan wordt echt goed voor de burgers zichtbaar dat er ofwel te veel ofwel te weinig water is en pas dan hebben zij daar echt last van. Dit maakt dat de burger niet altijd de urgentie voelt van het waterverdelingsvraagstuk. Burgers ervaren andere problemen als meer acuut en daarmee is er ook minder acceptatie voor maatregelen. Iedereen ervaart zijn/haar eigen probleem en het is voor burgers lastig om het geheel te overzien. Ten tijde van crisis zit dit anders, omdat het probleem dan dus zichtbaarder is.

De kosten en de baten van de waterverdeling zijn niet gelijk verdeeld over de maatschappij, onder andere over de sociale klassen en geografisch. Burgers worden soms opgezadeld met een probleem dat ze niet kunnen oplossen en de burgers zijn lijdend voorwerp in de discussie over de waterverdeling. Er is een scheiding van zaken als kwaliteit en kwantiteit en van oppervlaktewater en grondwater. Dat is niet goed uit te leggen aan de burgers.

Het juist framen van het waterverdelingsvraagstuk is belangrijk. Er zijn veel verschillende perspectieven en dat perspectief hangt af van waar de burger zijn informatie vandaan haalt. We moeten als maatschappij gaan accepteren dat het soms ergens pijn doet als er keuzes moeten worden gemaakt. We moeten de retoriek voor zijn en een nieuw perspectief bieden. Hier is vanuit de politiek een sterke visie voor nodig. Uiteindelijk moet iedereen snappen dat we tegen de grenzen van het systeem aanlopen en die bewustwording moet veel meer naar de mensen toegebracht worden, bijvoorbeeld via tv programma's of tuincentra.

De maatschappij als geheel moet hierbij betrokken worden. Hierbij moet iedereen uit zijn bubbel durven te stappen en ook de boer moet als burger benaderd worden. Waterverdeling wordt een internationaal vraagstuk.

Discussietafel Competitie om ruimte, sessieleider Marissa Frambach

De deelnemers aan de discussietafel voor Competitie om ruimte zagen de problematiek vooral ontstaan doordat bij competitie de hoogste baten winnen, of de grootste beurs. Er wordt gekeken vanuit een economisch perspectief, en minder vanuit een sociaal-maatschappelijk perspectief. Dit zorgt voor een ongelijk speelveld in belangen. Daar komt nog bij dat het bodem-watersysteem zelf geen stem heeft, alleen de gebruikers. Het risico ontstaat dat het “eigen welzijn eerst” wint van het welzijn van het natuurlijk systeem. Om het water- en bodemsysteem sturend te maken is het nodig dat het ruimte kan innemen.

De competitie om ruimte is een sluipende crisis. Er is onvoldoende bewustzijn over de gevolgen van de toenemende ruimteclaim en er is steeds minder ruimte om te verdelen. Burgers worden weinig tot niet betrokken. Dit komt deels door het hoge abstractieniveau. De burger krijgt in de gebiedsprocessen waarschijnlijk wel een belangrijke rol. De vraag heerst of dit niet te laat is. Voelt de burger zich dan wel betrokken? Het risico bij een onvoldoende bewustzijn is een onbewust steeds groter wordende ruimteclaim door de burger. Ook de deelnemers aan tafel die zich bewust zijn van de competitie om ruimte vinden het lastig om te werken aan het verkleinen van de voetafdruk. Dit vraagt om drastische levenskeuzes, bijvoorbeeld verandering van dieet of kleiner gaan wonen. De burger kijkt naar de overheid als het gaat om de ondergrondse strijd om ruimte. Het lijkt alsof de burger in beginsel toch vertrouwt op de overheid die beschermt en verzorgt, ondanks het grote tekort aan huizen voor de jonge generatie.

Competitie om ruimte gaat uiteindelijk over keuzes maken. En vervolgens, een overheid en burgers die achter deze keuzes staan. Nederland werkt toe naar een grote decentralisatie onder de Omgevingswet waarbij de lokale overheden deze keuzes gaan maken. Om deze keuzes te kunnen maken is het nodig om de juiste kaders en middelen beschikbaar te stellen. Daarnaast is kennis nodig. Kennis die momenteel ontbreekt vaak bij burgers, maar ook bij overheden. Water en Bodem Sturend is geen onderdeel van het onderwijsprogramma of vaste cursus bij ambtenaren. Tegelijk verwachten we wel oplossingen van de overheid.

Een belangrijk onderdeel in het vinden van een geschikte oplossing is door in gesprek gaan en in gesprek te blijven, en dit is gelijk ook lastig. Het is al lastig om je buurman aan te spreken over een betegelde tuin, laat staan om met alle belanghebbenden te praten over de toekomst van ons ruimtegebruik. Dit betekent niet dat we ons kop in het zand moeten steken, maar juist dat er werk aan de winkel is. Als burgers kunnen we ons verenigen in corporaties of burgerinitiatieven. Ook kunnen wij de overheid vragen om een langetermijnperspectief. Door kennis over het water- en bodemsysteem op peil te houden en door in gesprek te blijven met alle stakeholders zal het narratief minder gaan over de competitie om ruimte en meer over het gezamenlijk keuzes maken.

Afronding bijeenkomst

Henk van den Berg sluit de bijeenkomst af: “Niet alles kan. De naamgever van de zaal waar we te gast zijn heeft het in een rapport over stikstof al eens gezegd. Er zijn keuzes nodig. Van niets doen krijg je nog meer last.” Henk concludeert: Water en bodem zijn dwingend, in toekomstig beleid moeten we op zoek gaan naar het sturende. We zullen het moeten ‘fixen’, om maar eens een ander woord van Johan Remkes te gebruiken. Gesprekken voeren, in het gebied.

Op basis van de terugkoppelingen vanuit de drie gesprekken en enkele spontaan opgehaalde praktijkervaringen in de zaal (Zaanstad, Hollandse Kroon) worden een aantal opbrengsten genoemd.

- Kruip in de rol van de burger! In deze bijeenkomst van het Platform Bodembeheer kropen de deelnemers uit hun professionele rol, in hun burgerrol. Het gesprek aan tafel veranderde toen de deelnemers als burgers om tafel gingen. Het gesprek is persoonlijker en concreter. Er zijn veel onzekerheden en er is behoefte aan duidelijkheid. Vaak is er een gebrek aan specifieke en gedetailleerde informatie die met de burgers gedeeld kan worden om het verhaal van de overheid te verduidelijken. Deze informatie bestaat wel ergens maar is niet in handen van de persoon die met de burgers praat. Om ervoor te zorgen dat deze informatie wel bij de juiste personen komt moeten overheden beter gaan samenwerken, ook met mensen en partijen uit de regio.
- Blijf in gesprek! De oplossing ligt niet alleen als bodemprofessionals, het vraagstuk raakt een hoop andere werkvelden en thema's. Hierdoor worden vraagstukken snel groot en complex. Als we tot een duurzame oplossing willen komen is het nodig om in gesprek te komen en te blijven.
- Wees eerlijk! De samenleving zal verteld moeten worden dat op een moment niet alles meer mogelijk is. Betrek burgers is het eerlijke, volledige verhaal.

Ten slotte een oproep: Iedereen gaat de komende periode ervaringen opdoen met water en bodem sturend en de betrokkenheid van inwoners. Nieuwe ervaringen zullen we moeten delen. Het Platform Bodembeheer biedt aan deze ervaringen te willen bijhouden, voor een vervolgbijeenkomst. Ervaringen kunnen worden gestuurd aan het mailadres van het Platform Bodembeheer (PBB@expertisebodemenondergrond.nl).